

Traditionell
ekologisk kunskap
om
markanvändning i
Laponia

Rapport
Kajsa Kuoljok
Ájtte, Svenskt- Fjäll och
Samemuseum,
Duottar ja Sámemusea

DUODDARIS

25

TRADITIONELL EKOLOGISK KUNSKAP OM
MARKANVÄNDNING I LAPONIA

Rapport

Kajsa Kuoljok

Dokumentation och forskning från
Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum,
Duottar- ja Sámemusea
Jokkmokk
2012

Ájtte, Svenskt Fjäll- och Samemuseum
Box 116
96232 Jokkmokk
Telefon 0971 – 170 70
www.ajtte.com

Text: Ájtte/Kajsa Kuoljok
Layout: Kajsa Kuoljok
Foton: Uppgifter om bildrätt m.m. i resp. bildtext.

Omslagsbilder: Fiskelycka, fotograf Ann Tjikkom, Fjäll samt blomman Fjällglim bildrätt Ájtte.

Duoddaris 25

ISSN 1100-6854
ISBN 978-91-87636-74-5

Innehåll

Innehåll	3
Inledning	4
Syfte och avgränsningar.....	5
Världsarvet Laponia	5
Traditionell ekologisk kunskap	6
Metod	7
Sommarens dokumentation	9
Mapping.....	9
Samiska språket	12
Materialinsamling.....	13
Arkivering för framtiden	14
Att sprida kunskapen	15
Med Laponia som utgångspunkt	16
Avslutning	18
Deltagande i seminarier samt utbildningar	20
Litteraturförteckning	21
Tryckta källor	21
Elektroniska källor.....	22

Inledning

Projektet "Traditionell ekologisk kunskap om markanvändning i Laponia" som startade 2008 har pågått fram till och med 2011 med finansiering från RAÄ, Sametingets "Det samiska initiativet", Centrum för biologisk mångfald (CBM)/Naptek, Samefonden samt Ájtte, Svenskt fjäll och Samemuseum. "Det samiska initiativet" skapades genom ett samarbete mellan Sametinget och NAPTEK. Syftet var att utifrån ett samiskt perspektiv dokumentera och bibehålla samisk traditionell kunskap. 2007 utlystes medel för att starta pilotprojekt för dokumentation av samisk traditionell kunskap.

Projektet "Traditionell ekologisk kunskap om markanvändning i Laponia" startade som ett av pilotprojekten i "Det samiska initiativet". I uppdraget låg att ta fram metoder för att dokumentera samisk traditionell kunskap. Dokumentationen har skett med utgångspunkt från samisk kultur och terminologi och har inriktats på muntligt förmedlad kunskap.

Urfolks kunskap har börjat efterfrågats av omvärlden i all större utsträckning, eftersom våra levnadssätt ofta är ekologiskt hållbara (Nordin-Jonsson, 2010). Även bland oss sameer finns ett ökat kunskapsbehov. Det är av betydelse att vi själva tar ansvar för dokumentation och vidareförmedling av traditionell kunskap med våra egna behov som utgångspunkt. Därigenom får vi själva kontroll över hur kunskapen samlas in, brukas och bevaras.

Båsskä. Fotograf Kajsa Kuoljok

Projektets övergripande mål har varit att:

1. Kartlägga och dokumentera traditionell kunskap i Laponia.
2. Bevara kunskaperna för framtiden.
3. Sprida lokal och traditionell kunskap till flera målgrupper.

Samtliga punkter anses blivit uppfyllda i projektet.

Projektarbetare har mellan 2008 – 2011 varit Kajsa Kuoljok. Berit Inga har varit projektledare mellan 2008 – 2010. Under 2011 har Kjell-Åke Aronsson har varit projektledare. Vid projektets start bildades en styrgrupp med representanter från Ájtte, Sirges sameby och Mijá ednam.

Syfte och avgränsningar

Projektet har syftat till att ge fördjupad kunskap om traditionellt brukande av markerna i världsarvet Laponia. Projektet har dokumenterat kvinnors och mäns nyttjande av olika naturresurser som bär, skohö, slöjdmaterial, fiskesjöar etc. Det som tidigare har varit allmän kunskap har i en större utsträckning blivit specialkunskaper som allt färre innehar. Genom insamlandet av empirisk kunskap har en kunskapsbank för framtiden byggts upp.

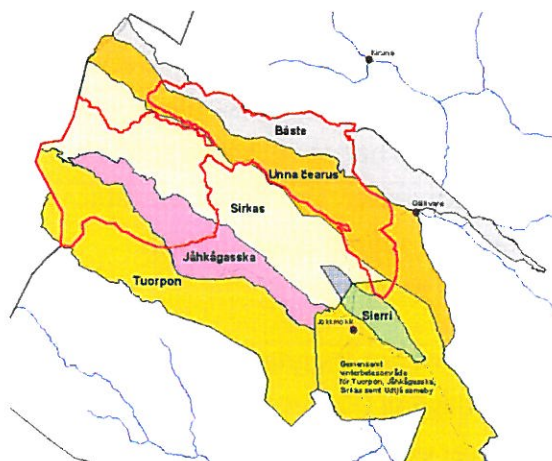
Flera avgränsningar har gjorts. Laponia utgör en geografisk begränsning i och med den fastlagda gränsen för världsarvsområdet Laponia. Det har dock fallit sig naturligt att även områden i direkt anslutning till Laponia har ingått i dokumentationen. Gränsen för Laponia är dragen efter nationalparksgränser, den skär rakt igenom ett stort område och utgör inte alltid en naturlig delning för oss som bor där. Laponia utgör en del av ett stort område med olika zoner av myrmark, skogsmark, lågfjäll och högfjäll som vi förflyttar oss mellan under olika säsonger allt efter vårt behov.

En annan avgränsning utgörs av projektets fokusering på nyttjandet av naturresurserna under barmarkstid. Laponiaområdet bebos huvudsakligen under vår, sommar och höst, under vintern bor de flesta i centralorterna Jokkmokk eller i Gällivare där det finns skolor, arbeten osv. Vidare har dokumentationen ej fokuserat på renskötselns nyttjande av området

eftersom den i en högre utsträckning är dokumenterad.

Världsarvet Laponia

1996 utsågs ett stort område i Jokkmokks och Gällivare kommuner till ett världsarv, Laponia. Laponia är ett av få världsarvsområden som aktivt nyttjas av ett urfolk. Totalt finns det drygt 900 världsarv och de flesta är storslagna naturområden eller speciella byggnationer som världssamfundet UNESCO beslutat ska bevaras för framtiden.

Karta där världsarvet Laponia är märkt med röd markering.

Grunderna för utnämningen av Laponia var den storslagna naturen med ett rikt biologiskt liv och för att det är ett kulturlandskap där den samiska kulturen och rennäringen fortfarande är levande. Området Laponia är 9 400 km² stort och uppbyggt kring fyra nationalparker och två naturreservat (Mijá ednam 2000). Nio samebyar är i varierad utsträckning verksamma inom Laponia; Luokta-Mavas, Tuorpon, Jåhkågasska, Sirges, Unna

Čearus, Baste, Udtjá Sierri samt Gällivare skogssameby (Mijá ednam 2000: 17).

Människor lämnar spår i landskapet, bevis för att de varit där. I Laponiaområdet finns spår av mänsklig aktivitet som går tillbaka till istiden. Det finns inte så många områden i världen, som trots att människor verkat i området under så lång tid, har så förhållandevis orörda naturmiljöer (Mulk 2000).

Sigbjørn Dunfjeld menar att samiskt nyttjande av landskapet är byggt på generationers anpassning till en naturmiljö där resurserna ofta var och fortsatt är begränsade (1993). Det var en livsnödvändighet att kunna nyttja ett spektrum av tillgångar i naturen. Detta är en av grunderna till att ett samiskt kulturlandskap har så få synliga spår efter samiska aktiviteter. Och det är ett fåtal som kan läsa spåren efter samiska aktiviteter i naturen.

Vi har använt det byggnadsvirke som vi har haft tillgång till, dvs björk, tall, vide, sten, näver och torv. Dessa material återgår snabbt till naturen och spåren av dem blir svåra att upptäcka för det otränade ögat. Har du inte fått dig berättat om att det funnits en kåta på en plats så är den svår att upptäcka.

Många aktiviteter lämnar dock inga fysiska spår efter sig, de fastnar istället i minnet hos folk. Världsarvet Laponia består både av ett materiellt arv, som getkåtor, torvkåtor, bodar, rengården, härdar och ett immateriellt kulturarv, som kunskapen om markerna, minnen och berättelser.

Fotograf Kajsa Kuoljok

Platsen där man har växt upp är så viktig, en trygghet. Jag är född här och skogen är min miljö. I vårt samiska liv finns det olika fjädrar som går ut och min hemmiljö är den fjäder som ligger mig närmast hjärtat. Vi samer är så få men folkgruppen måste vara seg och stark som har orkat hålla kvar kulturen trots olika förtryck. (Intervju med M-D Rimpi)

Traditionell ekologisk kunskap

Árbbediehto (SaL), Árbediehtu (SaN), Aerpimaahtoe (SaS) är ett övergripande begrepp där *árbbe* betyder arv och *diehto* kunskap (Sametinget 2010).

Det som är "traditionellt" i traditionell kunskap är inte dess ålderdomlighet utan sättet den är tillägnad och använd (Barsch, 1999). Genom att bruket av platserna inte har förändrat sig så mycket över generationerna så har kunskaperna hur man kan nyttja olika områden traderats och behållits. Traditionell kunskap kan föras vidare från en person till en annan, men kan också vara ett resultat av en människas förvärvade kunskaper efter ett långt liv. Utmärkande för traditionell

kunskap är också att den kan byggas på och förändras över tiden.

Traditionell samisk kunskap är kunskap som används i vardagslivet och omfattar en praktisk och teoretisk kunskap om nyttjande av yttre natur, förståelse av inre natur eller, "psykologiska" förhållanden, andlighet, sociala relationer, kulturella och sociala institutioner och uttrycksformer (Bergström 2001). Elina Helander menar att när man talar om traditionell samisk kunskap, så tänker man i första hand på den kunskap som samerna själva äger, använder och beskriver (Helander 1997).

Samisk traditionell kunskap baserar sig i stor utsträckning på iakttagelser som man gör redan som barn i och med att man följer med de vuxna och deltar i deras arbete.

Vår skola, när vi växte upp var att iaktta de vuxna. De var också väldigt noga med att lära barnen var man fick och inte fick vara. Bodde vi nära en sjö eller en älv lärde sig barnen att ha respekt och inte fara ut på dålig is. De äldre barnen såg efter de yngre och därmed uppfostrades man genom varandra. (Intervju med A M Blind)

Det empiriska materialet är en del av en traditionell kunskap. Idag finns ett visst skydd för urfolks traditionella kunskaper. Med Rio-deklarationen, Agenda 21 och Konventionen om biologisk mångfald har urfolks traditionskunskap och traditionsbaserade praxis en central plats i globala diskussioner om bärkraftigt resursbruk och utveckling (Tunón 2004). Sverige har ratificerat Konventionen om biologisk mångfald och därmed förpliktat

sig att dokumentera samernas traditionella kunskap.

Metod

Dokumentationen av traditionell ekologisk kunskap har skett genom intervjuer. Samer som levt och verkat i Lapponia har intervjuats. Den samiska kulturen i Lapponia har en enorm mångfald och rörlighet, olika sätt att nyttja naturen har samsats och överlappat varandra i generationer. Sätten att nyttja olika platser växlar beroende på olika faktorer t.ex. om det är goda/dåliga år, personernas intresse eller utifrån vilken säsong på året det är. Det samiska samhället är uppbyggt på självhushållning i en kombination av näringar som renskötsel, jakt, fiske och insamling. Oftast har man levt med ett ben i alla dessa näringar. Idag kan vi också lägga till yrkesarbete som ytterligare ett ben att stå på. I projektet har vi inte sett till en näring utan på de olika sätten att nyttja naturen, vilket ger olika kunskaper om ett och samma område.

Flyttningsmönstret till och från sommarlandet har varit olika i olika områden under olika tider och har förändrats beroende på tillgång till båtmotorer, sjöflygplan, helikopter och 4-hjulning. Idag finns de gamla flyttbåtarna upplagda vid Suorva. Fotograf Kajsa Kuoljok.

Intervjuerna är gjorda både med kvinnor och män då de rör sig i olika sfärer och bär på olika typer av kunskap. Vad vi ser och hur vi upplever ett landskap kan vara olika från person till person. Vi har intervjuat både äldre och yngre samer, eftersom vi utgår ifrån att traditionell kunskap inkluderar både kunskap längre tillbaka i tiden och kunskapen idag.

De inledande intervjuerna har genomförts i hemmet i Jokkmokk, varje informant har intervjuats flera gånger. Informanterna har antingen intervjuats var för sig eller i par upp till tre personer samtidigt. Intervjuerna är kvalitativa intervjuer eller som de ibland kallas ostrukturerade intervjuer, det vill säga varken ett öppet samtal eller ett strängt strukturerat frågeformulär (Kvale 1997). För projektet finns en frågelista som innehåller övergripande frågeställningar med delfrågor. Frågelistan har fungerat som ett stöd och inte som ett styrande dokument för intervjun. Intervjuerna har varit flexibla där informanten fått prata om det som personerna har intresse för eller arbetat mycket med. Om informanten har talat om viktiga platser, som ett försommar- och sensommarviste har vi samlat kunskaper om dessa platser. Exempel på frågeställningar är *vad* har dessa områden använts till (bärplockning - vilka bär?, skohämtning, fiske - vilka fiskarter?), *var* aktiviteten genomförs, *vem* man gör det tillsammans med, *vilken teknik* som används och *när* på året det görs. Andra exempel på frågor är *varför* genomför man aktiviteten just där, *vad är det för faktorer* som gör att det är bra att bo där. Hur känner man till dessa platser, *vilka* har använt dessa områden (familjen, släkten,

hela samebyn), har platsen förändrats, hur och varför?

Som dokumentationsverktyg har en H2 handyrecorder använts. Fördelen är att den är liten i storleken, har mycket bra ljud och det är lätt att föra över intervjuerna till datorn, då lagringsmediet är ett minneskort. Längden på intervjun varierar men har oftast varit en timme. Långa intervjuer ger givetvis en större chans att få med en fylligare beskrivning eller mer information.

Flera intervjuer har gjorts med en och samma informant. I upprepningen om samma tema finns det en större potentiell chans att nå informanten på ett djupare plan. Under hela projektet har dagboksanteckningar förts så det finns en möjlighet att gå tillbaka och kontrollera vilket datum intervjuerna utfördes samt var. I intervjuprotokollet/-dagboken har det antecknats exakt var intervjun utfördes, vilket väder det var och andra faktorer som kan vara av vikt, samt även om det fanns andra personer med då intervjun genomfördes även om de inte aktivt deltog.

Åjttes föremålsarkiv har besökts tillsammans med en av informanterna. Då videofilmades informanten då han berättade om olika föremål. Videofilmningen skedde med en kamera. Informanten har bland annat tittat på olika tunnor och förklarat vad som är bättre eller sämre egenskaper med dessa osv. Informanten har också filmats ute i naturen där han har demonstrerat vissa sysslor. Dessa inspelningar var en test hur man kan sammankoppla intervjuerna med

nyttjande av föremålsarkivet för att få fram mer kunskap.

Besök i föremålsarkivet. Fotograf Kajsa Kuoljok.

När man tidigare förvarade renmjölk, getmjölk, fisk, hjortron och juobmo i kallkällan hade man dem i en gággá, eller tex i en rund trækagge, lásska. Är det en tät kagge så kan man också sätta ner fisk i kallkällan, antingen i en liten trækagge eller i en tunna, fiello.
(Intervju med I Kuoljok)

Sommarens dokumentation

Platser och sysslor hör ofta ihop och olika sysslor har sina egna platser där kunskapen om sysslan förmedlats. Därför har vinterns intervjuer följts upp med intervjuer på olika platser i Laponia under sommaren. När vi har befunnit oss på en plats har vi tittat på ett område och pratat om områdets egenskaper. Vi har suttit och sett när barnen leker och då har informanten berättat om deras lekar när dom var små. I vistena har vi gått runt och pratat om vad man gjort på olika platser, hur platserna har förändrats osv. Intervjuerna kompletterades med

deltagande observationer och min beskrivning av hur vi färdats till platserna, hur platsen ser ut. Jag kan därmed bidra med information om nuet. En del videoinspelningar har skett under sommarens fältarbete.

Mapping

Markering på kartor under intervju. Fotograf Kajsa Kuoljok.

Information om områdena har även markerats på en karta, så kallad mapping. Metoden presenterades vid konferensen "Traditionell kunskap inom den samiska kulturen: praktiska metoder för att dokumentera och stärka traditionell samisk kunskap och kultur" i Jokkmokk 2007 anordnat av Sametinget samt CBM. Antropologen Hugh Brody, som arbetat med mapping i flera arbeten, presenterade metoden och visade vilken vikt kartläggningen haft för de urfolk som medverkat vid mapping.

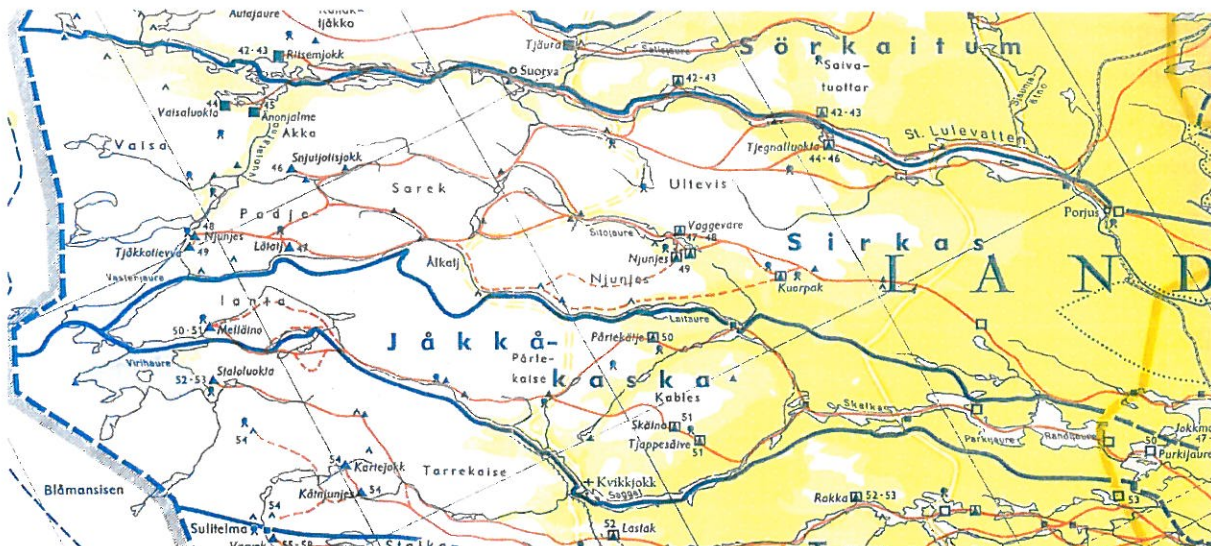
Kartmarkeringar är individuella och kopplade till en persons aktiviteter. Dessa två kartor utgör en arbetskarta och en bearbetad karta.

Tillsammans med mappingen bildar intervjumaterialet en kulturell karta över området Laponia. Informanterna får själva, fritt ur minnet markera på kartan över en plats eller ett område. Samma marker kan användas på olika sätt beroende på årstid och genom mappingmetoden är det lätt att åskådliggöra det

varierande brukandet under året och över tiden. Områden nyttjas också av olika personer. Markeringarna på kartorna är kopplade till person, de är individuella och markeringarna som är gjorda är ganska svepande. Kartan i sig är inte det viktigaste materialet, utan berättelserna kring de olika markeringar är det centrala. Det innebär att människor genom olika berättelser knyts till platserna och på så sätt framträder bilden av ett område med rikt innehåll fram.

Under 2006 genomförde Per Mikael Utsi på NAPTEK:s och Sametingets uppdrag en utredning rörande hur väl dokumenterad samisk traditionell kunskap och samiska sedvänjor var. I utredningen konstaterar han att tidigare kartläggning av samiskt markutnyttjande främst har beskrivit renskötselns markanvändning och har genomförts med ett utifrånperspektiv och från myndighetshåll. En av de tidigaste kartläggningarna inom undersökningsområdet Laponia är gjord av Ernst Manker. Manker arbetade vid Nordiska museet och har utfört en rad fältarbeten samt intervjuat ordningsmän och representanter från olika samebyar och därefter sammanställt en karta över flyttvägar, boplatser samt räknat ut längden på varje flyttsträcka.

Detta är publicerat i *Acta Lapponica VII* 1953. En liknande undersökning i en mindre skala är utförd av Ingrid Bergstrand och Petter Spik i *Badjelánnda – Sarek kulturlandskap* (1998). Det Bergstrand och Spik har gjort är att utifrån Spiks berättelser, dokumentera framför allt den egna familjens olika flyttvägar och boplatser men berör även andra familjers

Kartan är en viktig källa. Det som dokumenteras blir en bild av sin tids bruk och tradition. Samtidigt speglar markeringarna också kunskapen och tolkningen hos den som dokumenterar. Denna karta är utgör bilaga till Ernst Mankers utredning *The nomadism of the Swedish mountain lapps* (Acta Lappnica VIII, Sthlm 1951). Kartan avser förhållandena 1945 men kartan trycktes först 1953 av Kartografiska institutet. Kartan redovisar såväl samebyarnas vinterbetesområden som deras flyttleder och visten.

Boplatser i området och utgör en värdefull kunskapskälla. Användbara kartor som har upprättats i andra syften är t.ex. Länsstyrelsens renskötselkartor ren2000.se och Riksantikvarieämbetets kartor över fornminnen i området. Det finns många exempel på forskning av urfolk som har använt mapping-metoden (Brody, Usher). I denna dokumentation utgår vi ifrån boken *Chief Kerry's Moose, a guidebook to land use and occupancy mapping, research design and data collection* skriven av Terry N. Tobias (2000). Boken är en guide hur man kan arbeta med mapping och Terry N. Tobias problematiserar kontinuitet och förändringar i kunskapstraditionen.

Genom intervjuer och arbete med mapping bibehålls en kunskap från just den tidpunkten vilket kan leda till en konservering av kunskapen. I introduktionen skriver Terry N. Tobias att

"Culture is not static or fixed in stone – patterns of occupancy and use change over time. There will always be a need to do good research, whether this involves collecting an initial base-line inventory or doing subsequent monitoring for change" (Tobias 2000). Levande kunskaper som den traditionella kunskapen förändras och anpassas över tiden.

I den praktiska arbetet har Eniros kartor från Internet nyttjats. Den är lämplig att skriva på och den har samiska ortnamn med, dessutom kan man förstora och förminska kartan efter eget önskemål.

Eniros kartor har kompletterats med inskannade delar av Lantmäteriets fjällkarta, uppförstorade över de olika vistena. Fjällkartan är detaljerad och fungerar bra som komplement till Eniros ganska rena kartor.

Att ha en karta som utgångspunkt vid en intervju kräver träning i intervjuteknik. Informanten såväl den som intervjuar förbiser ofta att nämna vädersträcken och ge en exaktare beskrivningar av platsen på kartan i diskussionen. I den senare analysen av intervjuerna är det viktigt att kunna koppla kunskapen till en viss plats som markerats på kartan. Vid transkriberingen förekom flera meningar som var svävande i sin beskrivning t.ex.; "... då gick man över bäcken här på den här sidan..." istället för att nämna hållpunkter som t.ex. att man gick över till den sidan av bäcken där vistet ligger. Mapping har inte förekommit under alla intervjuer. Vid de intervjuer där markering på karta har skett har det ofta varit i den inledande fasen av intervjun där olika användningsområden har markerats. Den har därmed varit en ingång till ett samtal. En fördel med att markera på kartor är att det har varit tydligt när informantens namngivelse av en plats inte motsvarar den som finns angivet på kartorna idag. Detta har framkommit direkt under intervjun och detta har följts upp.

Efterarbetet med kartmaterialet har skett med Photoshop vilket har varit tidskrävande.

Samiska språket

Vidareföring av traditionell samisk kunskap har tidigare skett genom personliga erfarenheter. Den har inte varit nedskriven eller gått att läsa sig till. Språket är något av det centralaste vid överföring och bevaring av traditionell

kunskap och samiskan är ett ordrikt språk. Projektet ligger till stor del inom Lulesamiskt område och därför har vi lagt vikt på att ta fram lulesamisk nomenklatur vad gäller olika marktyper och platser heter på lulesamiska. Språket har en associativ kraft och olika namn på platser

Språket har en associativ kraft och olika namn på platser kan vara knutet till olika sätt att bruka markerna. Namnen är en växelverkan mellan erfarenheter och aktiviteter i området och den språkliga kommunikationen om platsen (Jernsletten 2004: 48). Genom att samerna nyttjat ett område kan det också forma landskapet och vartefter nyttjandet förändras eller försvinner så finns det muntliga traditioner och platsers namn som synliggör kulturlandskapet för senare generationer. Platsers namn förändras också allt eftersom nya generationer kommer, därmed finns det många platser som har andra namn än vad som står på kartan. Namngivningen gäller inte bara för platser, andra viktiga saker kan också få sitt namn som har framkommit i intervjuerna. Det finns djur som uppehållit sig en längre tid inom ett och samma område som får ett personligt namn eller naturfenomen såsom en årligt återkommande vind. Informanterna har förutom kunskapen om naturen även ett ordförråd som avspeglar den traditionella kunskapen. Under intervjuerna har de samiska termerna efterfrågats.

I det lulesamiska språket har ortografierna varierat genom tiderna vilket innebär att samma ord har stavats på flera olika sätt. Det förekommer även dialektskillnader. I detta arbete utgör därför Harald

Fåglar som man hade kontakt med kunde man namnen på som tex boajmásj (fjällvråk), rievusak (ripa), sjvatjik (sädesärta) och goasskem (örn). Boajmásj har alltid haft sitt bo på en stor sten vid stigen till vistet i Boarek. När den började kretsa och låta då visst man att någon kom på stigen. Vi kunde inte några blomnamn på samiska utan endast på svenska och de har jag lärt mig i skolan. (Intervju med S Länta)

Grundströms *Lulelappsk ordbok* (1953) en viktig källa. Där finns sammanställningar av ord och namn som Grundström samlat bland samer i olika områden. I *Ordbok till Sveriges lappska ortnamn* (1964) av professor Björn Collinder samt *Vad betyder namnen?* (Andersson och Korhonen 1994) av Professor Olavi Korhonen utgör ytterligare två viktiga källor till ortnamn i Sápmi. I Korhonen artikel *Samiska ortnamn i världsarvet Lapponia* i boken *Arvet, Lapponia – Lapplands världsarv* (2005) tar han upp diskussioner om tänkbare tolkningar av ortsnamnen. Även Ulla Swedells sammanställning *Finska och samiska ortnamn i Sverige* (2001) har använts.

Materialinsamling

Projektets olika moment: förberedelse, fältarbete, bearbetning, lagring av data har specifika behov av utrustning. Till projektet har bärbar dator med program, H2 inspelningsapparat, kamera och olika minneskort köpts in. Vid de olika momenten finns det olika saker att tänka på. Dokumentationerna har skett med tanke på informantens behov av information, insyn och delaktighet. Innan en intervju har informanten upplysts om projektets syfte, vilka vi är som jobbar med projektet, vad materialet förväntas användas till och förvaring av materialet. Om informanten har gett sitt godkännande har intervjun spelats in. Inspelningen har skett med en digital inspelningsenhet, H2 och lagrats i WAV-format. Genom att spela in intervjun flyter samtalet lättare och det går lättare att koncentrera sig på att lyssna och ställa frågor under intervjun. Enbart antecknade intervjuer kan vara svåra att återge och frågorna blir osynliga. Vinsten med inspelade intervjuer är även att informantens egen röst och uttalande av olika ord bevaras för framtiden.

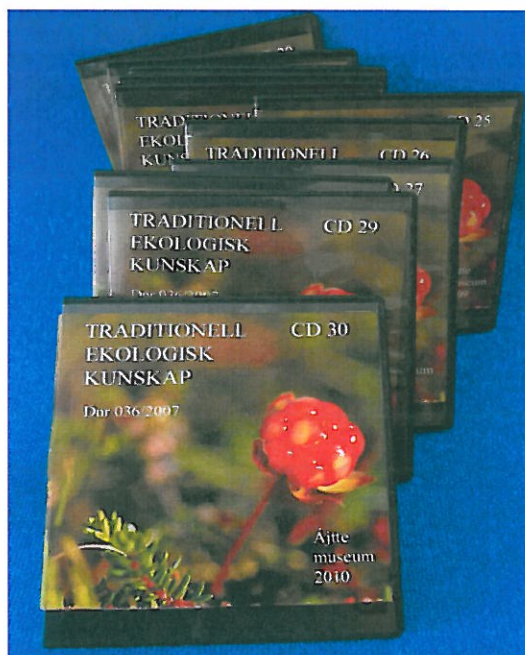
Efterbearbetning har skett med det nedladdningsbara programmet Audacity. Fotografering har skett som ett komplement till intervjuerna. Viktiga uppgifter vid registrering av fotografier är motiv, datering, plats, avbildad person och fotograf.

Till varje intervju finns ett intervjuprotokoll där en beskrivning av intervjun gjorts för att begripliggöra och rekonstruera intervjusituationen. Den innehåller uppgifter om informanten, bakgrundsbeskrivning av hela intervjusituationen samt en kort sammanfattning av vad som avhandlades under intervjun. Sedan skrivs eventuella reflektioner över intervjun tex om eventuella förbehåll, d.v.s. om man har pausat inspelningen under intervjun på anmodan av informanten. För tillgänglighetens skull har intervjuerna skrivits ut som texter. Vid transkriberingen av intervjuerna har texten inte skrivits ut ordagrant då detta är ett tidskrävande arbete. Programmet som har använts vid transkriberingen är Express Scribe vilket är ett enkelt program att använda. Texten har skrivits i worddokument samtidigt som jag lyssnat på samtalet.

De transkriberade intervjuerna har skickats på påseende till informanterna. Det har varit viktigt att de kunnat se resultatet av intervjun samt ha tillfälle att i efterhand kunna ändra på texten. Vid flertal tillfällen har vi tillsammans gått igenom texten efteråt och gjort ändringar. Innan intervjun har det varit viktigt att påpeka att varje persons namn kommer att stå tillsammans med intervjuerna och att ingenting är konfidentiellt. Kunskaperna och traditionerna varierar från plats till plats och mellan olika familjer. För kommande generationer ger möjligheterna att kunna koppla informationen till en person och en viss plats ett mervärde.

Arkivering för framtiden

Det finns en nära kopplingen mellan projektets dokumentation och arkiv. Ájtte ansvarar för vård och bevarande av insamlat material för framtiden; såväl skrivet material som fotografier arkivet vilket informanterna har godkänt. Det som dokumenteras i detta projekt blir kunskaper bevarade för framtiden på Ája - Ájttes arkiv och bibliotek. I Ája finns arkivalier som rör fjällregionen och den samiska kulturen.

Projektintervjuerna finns bevarade på extern hårdisk samt på CD-skivor. Fotograf Kajsa Kuoljok

Här finns redan arkivmaterial i form av ljud-, bild- och textmaterial. Förutom personalresurser i form av en arkivarie samt en bibliotekarie finns också goda förvaringsmöjligheter i moderna arkivmagasin.

Kravet på att materialet ska bevaras och göras allmänt tillgängligt innebär att arbetsmoment som uppordning, renskrift och registrering tillkommer. Problem med

långtidsbevarande av band, CD-skivor och annat digitalt material som har kort hållbarhet och är beroende av uppspelningsmedium gör att allt som anses viktigt är också viktigt att skriva ut på papper. Ljud och bild digitaliseras och bränns ner på CD-skivor och arkiveras på hårddisk och är därmed möjligt att överföra till nya medier i framtiden.

Att sprida kunskapen

En viktig del av projektet är att föra kunskap vidare. Som museum har vi den fördelen att vi har besökare både från orten men också besökare från hela Sápmi, Sverige och utlandet. Vi har därför möjligheter att förmedla dokumentationsresultaten till en bred allmänhet.

Utställningen Båsskä. Fotograf Kajsa Kuoljok.

För att lyfta fram informanternas kunskap och försöka sprida den har några teman lyfts fram och sammanställts. Dessa teman har visats som utställningar med texter, bilder tillsammans med föremål ur museets föremålsarkiv. Utställningarna har handlat om *suojne* - skohö, om fisket i Laponia, om *båsskä* - kvanne, om saltning och rökning av fisk samt olika sätt att

förvara mat. Nytt material har regelbundet sammanställts och utställningarna har bytts ut med korta intervaller. I texterna lyfts samiska termer fram som informanterna använt. Då informationen skulle vara lättillgänglig har utställningshäften producerats som besökarna har kunnat ta med sig hem.

Njálga biebm!

En liten utställning om att äta
och förvara fisk.
Vintern 2011

Utställningsaffisch för en tillfällig utställning.

För att kunna nå de besökare som inte fysiskt besöker museet finns texterna också tillgängliga på Ájttes hemsida under projektets flik.

Under hela projektiden har information om projektet, projektets metod och innehåll lyfts fram genom föreläsningar och vid olika seminarier, vilket redovisas under rubriken "Deltagande i seminarier och föreläsningar".

Eftersom vi i projektet lagt vikt på att sprida kunskapen till flera målgrupper kommer en sammanställning riktad mot en yngre publik att publiceras i boken

”Samiska växter i Laponia”. I boken beskriver vi några nyttoväxter som finns i vårt närområde. I boken får röster från de intervjuade personerna föra vidare den traditionella ekologiska kunskapen till en yngre generation. För att veta vilket kunskapsbehov de yngre har idag bjöds barn i olika åldrar från Sameskolan i Jokkmokk in till Ájtte Fjällträdgård. Där pratade vi utifrån de teman som sammanställts i boken; juobmo – ängssyra, båsskå – kvanne, muorje – bär samt suojne – skohö samtidigt som vi gick runt och tittade på växterna. Barnen fick också smaka på örterna för att de skulle kunna känna igen dem då de själva plockar dem. Besöken i Fjällträdgården skedde i början av sommaren för att de själva skulle kunna praktisera kunskaperna under sommaren.

En elev valde att rita av blåbär i Fjällträdgården.
Fotograf Kajsa Kuoljok

Vid höstens skolstart skedde åter ett besök i Fjällträdgården för att se hur örterna och bären hade förändrats samt för att repetera vad vi hade gått igenom tidigare och på så sätt befästa kunskaperna. Vid det senare besöket hade papper och ritpennor köpts in för att barnen skulle kunna gå runt i

Fjällträdgården och rita av en valfri växt och på så sätt bli intresserade av att i detalj studera växten. Några av dessa teckningar finns med i boken.

En annan del av intervjumaterialet publiceras som ”Gámasuojne - skohö” i Ájtte museums vänners kommande årsskrift. I boken ”Árbediehtu – samiskt kulturarv och traditionell kunskap” publicerad av Sametinget beskrivs projektets metod i artikeln ”Att kunna och vilja dela med sig – tankar och erfarenheter kring dokumentation av traditionell ekologisk kunskap i Laponia”.

Med Laponia som utgångspunkt

Projektet har under en 3-årsperiod dokumenterat hur den traditionella markanvändningen ser ut idag och hur den såg ut förr.

Några problemområden som avsågs att undersökas var traditionell ekologisk kunskap om hur man hittar naturresurser samt dokumentera historier/berättelser som talar om hur människan ska bete sig när de ska nyttja de naturresurser som finns i området. Dessa två frågeställningar har varit centrala ämnen under intervjuerna. Med projektet har vi lyft fram olika sätt att läsa naturen, kunskaper som har gjort att generation efter generation har kunna försörja sig i området. Hur skiftningarna i naturen gör att växter gynnas/missgynnas samt hur djur förflyttar sig mellan olika områden och hur den som vill nyttja dessa resurser

får anpassa utrustningen samt metod därefter. Fiskarna/jägarna/samlarna vet vilka miljöförhållanden som är normala samt vilka som inte är normala. Eftersom detta projekt har sträckt sig över en 3-årsperiod så har vi gjort intervjuer under somrar som fallit innanför normen samt utanför.

Vi har då berört frågan om vilka strategier man tar till vid onormala somrar. Bärtillgången varierar från år till år beroende på väderleken. För att det ska bli mycket hjortron ett år krävs det gott om insekter, mycket sol och varma nätter. Genom att inte plocka kart utan endast mogna bär förstör man inte hjortronplantan och försäkras sig därmed om framtida hjortronskördar. I intervjuerna har vi lyft fram detta förhållningssätt till naturen, den närhet som gör att naturen uppskattas och respekteras.

När vi växte upp pratade man inte om bevarandet av naturen som man gör idag. Då var det att man skulle handskas med naturen på rätt sätt och att man skulle vara nog. Då hörde det till vardagslivet. När vi gjorde eld tog man all död ved som låg på backen och var torrt och högg inte av friska träd. (Intervju med M-D Rimpi)

I Laponia finns mängder av naturresurser som har nyttjats i alla tider men som vanligtvis inte lyfts fram som en viktig resurs. Kalkällor är ett sådant exempel. För den enskilda användaren är de idag och har tidigare varit väldigt betydelsefulla dels som vattenresurs men även som förvaringskälla. Bakstenar som man bakar gahkko på är ett annat exempel på resurser från naturen. En baksten ska vara platt och lagom tjock. Det är inte alla stenar som håller värmen så man får

provelda under stenen för att se om den går att använda.

Så länge jag minns bakade vi på sten. Det blir skillnad, har du en riktigt bra sten blir det hur goda kakor som helst. Pappa hade hittat en jättefin sten uppe på fjället. När man flyttade ner gömde man alltid bakstenen, den skulle inte vara framme. Den var som en skatt. (Intervju med S M Blind)

I projektet har vi också haft en önskan om att bidra till vidareföring av det samiska språket vilket har uppfyllts genom att dokumentera samiska ord knutet till nyttjandet av naturen. Samiskan har synliggjorts i de utställningar som har producerats under projektet samt i artiklar och i boken "Samiska växter i Laponia".

Målet med projektet var också att samla en kunskapsbank för framtiden vilket har uppfyllts med de intervjuer som blivit arkiverade i Ája. Erfarenheterna från internationella kartläggningsarbeten visar att vid dokumentation av bruk av marker ökar deltagarnas medvetenhet om deras band till området (Utsi 2007). I detta projekt uppfattar jag att informanterna uttryckt glädje över sina kunskaper och över att få dela med sig av dem. Flera informanter har också uttryckt att de blivit uppmärksammade om sitt ansvar att föra kunskaperna vidare till kommande generationer. Genom att se vilka aktiviteter som blivit synliga i tidigare arbeten och vilka aktiviteter som utelämnats så har denna dokumentation lyft fram ouppmärksammade kunskaper och förmågor. Utifrån denna dokumentation finns möjligheten för en kontinuerlig uppdatering av materialet där kartan kan vara en gemensam

utgångspunkt för flera olika intresseområden.

Avslutning

Vi far upp till fjälls så länge vi orkar, man längtar och vill dit (Intervju med S Länta).

Världsarvet Laponia är viktigt för oss samer. Där finns "våra fjäll, våra skogar, våra bäckar, våra hjortronmyrar". Det är platser som vi är vana att vara på och som skänker oss en känsla av tillhörighet. Hit har våra föräldrar tagit med oss, precis som deras föräldrar har tagit med dem dit och där har vi alla satt våra spår. Fjällen, skogarna, stenarna, bäckarna och myrarna har vi fått höra berättelser om, både sanna och osanna. Här lär vi oss

traditionell kunskap genom arbete, umgänge och lek. Vi som bor i Laponia har kunskapen om hur man nyttjar och förädlar det naturen ger oss. Detta är till stor del handens kunskap. Vi har en skatt i våra traditionella kunskaper. Kunskapen är inte statisk, utan föränderlig och den förändras i takt med de utmaningar som vi ställs gentemot.

Det är inte bara vi äldre som har kunskaperna. Många av våra ungdomar är ute på olika jobb i det svenska samhället under delar av året. Det ger en styrka, för alla kan bidra med olika sorters kunskaper (Intervju med B Pittja).

Projektet har visat att det är många som kan mycket, det gäller både gammal som ung. Många ser värdet i sin kunskap och vill gärna dela med sig av sin kunskap. Samtidigt är det många som inte ser värdet i sin kunskap och att just de har något viktigt att förmedla, under intervjuarbetet har jag fått vara med att lyfta fram deras kunskaper.

Att arbeta med projektet "Traditionell ekologisk kunskap om markanvändning i Laponia" har varit en lärorik resa och ett roligt jobb tack vare alla inspirerande människor som ställt upp, tack alla.

Jokkmokk 2011-12-21

Kajsa Kuoljok

<i>eanan</i>	<i>the land</i>
<i>lea earálagán</i>	<i>is different</i>
<i>go das lea orron</i>	<i>when you have lived here</i>
<i>vándardan</i>	<i>wandered</i>
<i>bivástuvván</i>	<i>sweated</i>
<i>šuvččagan</i>	<i>frozen</i>
<i>oaidnán</i>	<i>seen the sun</i>
<i>luoitime loktaneame</i>	<i>set rise</i>
<i>láhppome ihtime</i>	<i>disappear return</i>
<i>eanan lea earálagán</i>	<i>the land is different</i>
<i>go diehtá</i>	<i>when you know</i>
<i>dáppe</i>	<i>here are</i>
<i>máttut</i>	<i>roots</i>
<i>máddagat</i>	<i>ancestors</i>

Nils Aslak Valkeapää: "Beaivi, Áhčážan" dikt nr 71. The Sun, My Father. English translation by Ralph Salisbury, Lars Nordström and Harald Gaski

Deltagande i seminarier och föreläsningar

2008:

Deltog 2-3 juni i seminariumet "Dokumentation av traditionell kunskap inom den samiska kulturen – frågor om etik och praktiska erfarenheter" i Östersund arrangerat av Sametinget tillsammans med Centrum för biologisk mångfald (CBM). Presenterade där projektet under föredraget "Dokumentation av traditionell kunskap och markanvändning bland samer i Laponia".

2009:

Deltog i mars 2009 i forskningsseminariet "Älvar att korsa: Bygga broar eller vada? Traditionell och akademisk kunskap i samisk forskning." anordnat av Centrum för samisk forskning. Där presenterades projektet under rubriken "Sámij máhttudagá ulmutjij ulmutjij – traditionell kunskap bland samer i Laponia".

Deltagit i ett seminarium anordnad av Sametinget i september 2009 där jag lyft fram erfarenheterna kring arbete med dokumentation av samisk traditionell kunskap.

Vid seminariet "Samisk samtidsdokumentation" anordnad av Saemieh Saepmesne – I det samiska rummet samt Ájtte 7-8 oktober 2009 presenterade jag exempel kring vår metodik i projektet under rubriken "Traditionell kunskap bland samer i

Laponia". Vid seminariet lyftes även insamlingsetiken fram.

2010:

Bidrog med föreläsning vid Nordiska Kulturlandskapets seminarium den 29 juni 2010 med "Traditionell ekologisk kunskap om fiske i Laponia" på Ájtte.

Bidragit med artikeln "Att kunna och vilja dela med sig – tankar och erfarenheter kring dokumentation av traditionell ekologisk kunskap i Laponia", publiceras av Sametinget.

2011:

Föreläsning 2 februari 2011 vid seminariet "Árbediehtu – samisk traditionell kunskap" anordnat av Sametinget och CBM med föredraget "Att kunna och vilja dela med sig". Där jag berättade om erfarenheter kring dokumentationsarbetet samt artikeln i Árbediehtu-boken. Den 3 februari föreläste jag "Att kunna och vilja dela med sig" där fokuset låg på traditionell kunskap för framtiden.

Artikeln "Traditionell kunskap om markanvändning i Laponia", i Samdok-forum 2011/4. Nordiska museet, Stockholm

Skriften "Gámasuojne – skohö" utgiven av Ájtte museivänner i Jokkmokk

Litteraturförteckning

Tryckta källor

Andersson, Hans & Korhonen, Olavi 1994. *Luleå, Jokkmokk, Sarek ... Vad betyder namnen?* Luleå: I-Tryck/Grafiska huset.

Bergstrand, Ingrid 1985. *I Sirkassamernas land*. Jokkmokk: Sámi Girjjit

Bergstrand, Ingrid & Spik, Petter 1998. *Badjelánnda – Sarek kulturlandskap*. Duoddaris 12. Rapportserie. Jokkmokk: Ájtte museum.

Bergström, Grete Gunn 2001. *Tradisjonell kunnskap og samisk modernitet – en studie av ilkår for tilegnelse av tradisjonell kunnskap i en moderne samisk samfunnskontekst*. Institutt for pedagogikk. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

Collinder, Björn 1964. *Ordbok till Sveriges lapska ortnamn*. Uppsala: Lundequistiska bokh.

Dunfjeld Sigbjørn 1993. Tradisjonell samisk kunnskap og samisk forskning. I: *Tradisjonell samisk kunnskap och forskning*. Dieđut nr 5/1993. Kautokeino: Nordisk Samisk Institutt.

Grundström, Harald 1946. *Lulelappsk ordbok*. Lund: Bloms boktryckeri.

Jernsletten, Jorunn 2004. Landskap som tekst og handlende subjekt. I: *Samiske landskapsstudier. Rapport fra et arbeidsseminar*. Deidut nr 5/2004, Kautokeino: Nordisk Samisk Institutt.

Korhonen, Olavi 2005. *Báhkogirjje julevsámes dárruj dáros julevsábma = Ordbok : lulesamisk svensk, svensk lulesamisk*. Boden: Olavi Korhonen

Korhonen, Olavi 2005, Samiska ortnamn i världsarvet Lapponia. I: Andersson, Korhonen, Lundberg, *Arvet, Lapponia – Lapplands världsarv*, Kristianstad

Kuoljok, Kajsa 2011, "Gámasuojne – skohö", Ájtte museivänner, Jokkmokk

Kuoljok, Kajsa 2010, Att kunna och vilja dela med sig – tankar och erfarenheter kring dokumentation av traditionell ekologisk kunnskap i Lapponia. I: *Árbediehtu – samiskt kulturarv och traditionell kunnskap*. Sametinget

Kvale, Steinar 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Manker, Ernst 1953. *The Nomadism of the Swedish Mountain lapps. The Siidas and their migratory routes in 1945*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Mijá Ednam 2000. *Mijá Ednam. Samebyarnas Laponiaprogram*. Karin Lindahl (ed.). Jokkmokk: Samebyarnas kansli.

Mulk, Inga-Maria 2000. *Lapponia Lapplands världsarv ett natur- och kulturarv att förvaltas för framtiden*. Jokkmokk: Ájtte museum.

Nordin-Jonsson, Åsa, 2010. Förord. I: *Árbediehtu – samiskt kulturarv och traditionell kunnskap*. Kiruna: Sametinget.

Ruong Israel 1969. Litet lapplexikon. I: Curry-Lindahl, Kai: *Sarek, Stora Sjöfallet*,

Padjelanta. Europas tre största nationalparker. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Rydving, Håkan 1987. Lite om samiska ortnamn. I: *Fjällklubbsnytt* 1987:3. Stockholm: Svenska fjällklubben.

Sametinget, 2010. *Árbediehtu Sametingets policydokument för traditionell kunskap.* Kiruna: Sametinget.

Swedell, Ulla 2001. *Finska och samiska ortnamn i Sverige.* Finsk-ugriska institutionen, Uppsala Universitet. Uppsala: Universitetstryckeriet

Tobias, Terry N. 2000. *Chief Kerry's Moose, a guidebook to land use and occupancy mapping, research design and data collection.* Canada

Tunón, Håkan, 2004. *Traditionell kunskap och lokalsamhällen – artikel 8j i Sverige.* Uppsala: Centrum för biologiskt mångfald.

Utsi, Per-Mikael, 2007. *Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen – relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald.* Kiruna: Sametinget och Uppsala: Centrum för biologisk mångfald.

Valkeapää, Nils-Aslak, 1997. *The Sun, My Father.* Kautokeino : DAT

Valkeapää, Nils-Aslak, 1988. *Beaivi, áhčážan.* Kautokeino : DAT

Wiklund, K.B. 1906. Ortnamnen på 1904 års Norrbottenskartan. I: *Ymer* 25(1905). Stockholm: Svenska sällskapet för antropologi och geografi.

Elektroniska källor

Eniro: <http://kartor.eniro.se/>

Kuoljok, Kajsa 2011, "Traditionell kunskap om markanvändning i Lapponia", Samdokforum 2011/4. Nordiska museet, Stockholm

Lantmäteriet:
http://www.lantmateriet.se/templates/LMV_Entrance.aspx?id=46

Länsstyrelsen: <http://ren2000.se/>

Riksantikvarieämbetet: <http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html>

NAPTEK
traditionell kunskap
och biologisk mångfald

